

Doç. Dr. Mehmet Emin BARS

Bingöl Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bingöl/TÜRKİYE
mebars@bingöl.edu.tr
ORCID

**MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR
BAYTARNAME ÖRNEĞİ: HAZÂ
KİTÂBU BAYTARNÂME**

EXAMPLE OF A BAYTARNAME WITH
AN UNKNOWN AUTHOR: HAZA
KİTABU BAYTARNAME

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 01.11.2022	Received Date: 01.11.2022
Kabul Tarihi: 16.12.2022	Accepted Date: 16.12.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2023	Date Published: 30.04.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Bars, Mehmet Emin, "Müellifi Bilinmeyen Bir Baytarname Örneği: Hazâ Kitâbu Baytarnâme", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 18, Bahar 2023, s. 15-34.

Bars, Mehmet Emin, "Example of Baytarname with an Unknown Author: Haza Kitabu Baytarname", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 18, Spring 2023, p. 15-34.

10.28981/hikmet.1197599

Doç. Dr. Mehmet Emin BARS

**MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR BAYTARNAME ÖRNEĞİ: HAZÂ KİTÂBU
BAYTARNÂME**

**EXAMPLE OF A BAYTARNAME WITH AN UNKNOWN AUTHOR: HAZA KİTABU
BAYTARNAME**

ÖZ

Eski dönemlerden itibaren insanlar ve hayvanlar arasında çok yakın ilişkiler kurulmuştur. İnsanoğlu yaşamını sürdürmek için hayvanlardan yararlanmış. İnsanlar hem vahşi hem de sonrasında evcilleştirdiği hayvanlara göre hayatını şekillendirmiştir. İki tür arasındaki bu yakınlık sağlıklarının korunmasını da etkilemiştir. İnsanlar kendi sağlıklarının yanı sıra hayatlarının merkezinde yer alan hayvanların sağlığını korumak için de çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Hayvanların yetiştirilmesi, hastalıkları ve tedavi yöntemleri hakkında çok sayıda eser yazılmıştır. Baytarname olarak adlandırılan bu eserler, atın insan hayatındaki önemli yeri nedeniyle daha çok atlarla ilgilidir. Ancak bu eserlerin bazılarında atların yanı sıra tavuk, koyun, keçi, eşek, deve gibi hayvanlar da yer almıştır. Yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli kütüphane ve özel arşivlerde baytarname türünde çok sayıda metin bulunmaktadır. Bu metinlerin bir kısmı üzerinde bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen incelenmemiş birçok metin bulunmaktadır. Söz konusu metinlerin değerlendirilmesi baytarnamelerle ilgili yeni bilgilere ulaşmayı sağlayacaktır. Bu amaçla bu çalışmada incelenmemiş bir baytarname metni tanıtılmış ve Latin alfabesine aktarılmıştır. Almanya'daki Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi Fleischer Kataloğunda B. 231-02 numarası ile kayıtlı metin "Hazâ Kitâbu Baytarnâme" adını taşımaktadır. Metin özellikle veterinerlik ve dilbilim için önemlidir. Hazâ Kitâbu Baytarnâme iyi bir atın özellikleri ile atlarda görülen çeşitli hastalıklar, teşhis ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi vermektedir. Metinde yer alan hastalık ve tedavi usullerinin diğer nüshalarla karşılaştırılması sonucunda yeni tedavi usullerine ulaşmak mümkündür. Yeni tedavi usulleri modern veteriner hekimlikte alternatif tedavi uygulamalarına katkı sağlayacaktır. Bu açıdan tüm baytarname metinlerinin incelenmesi ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi hayvan sağlığının yanı sıra insan sağlığı için de önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Baytarname, At, Hastalık, Bitkisel İlaçlar.

ABSTRACT

Since ancient times, very close relationships have been established between humans and animals. Mankind has benefited from animals to maintain their lives. People have shaped their lives according to both wild and later domesticated animals. This closeness between the two species has also affected the preservation of their health. Along with their own health, people have applied to various practices to protect the health of animals, which are at the center of their lives. A large number of works have been written about the breeding of animals, their diseases and treatment methods. These works, which are called Baytarname, are mostly about horses due to the important place that horses hold in human life. However, some of these works have included animals such as chickens, sheep, goats, donkeys, and camels along with horses. There are many texts in the baytarname genre in various libraries and private archives in the country and abroad. Although some studies have been done on some of these texts, there are many texts that have not been studied. Evaluation of these texts will provide access to new information about the baytarname. For this purpose, in this study, an unexamined baytarname text was introduced and transferred to the Latin alphabet. The text registered with the number B. 231-02 in the Fleischer Catalogue of the Leipzig University Library in Germany is named "Hazâ Kitâbu Baytarnâme". The text is especially important for veterinary medicine and linguistics. Hazâ Kitâbu Baytarnâme gives information about the characteristics of a good horse and various diseases in horses, diagnosis and treatment methods. It is possible to reach new treatment methods as a result of comparing the disease and treatment methods in the text with other texts. New treatment methods will contribute to alternative treatment practices in modern veterinary medicine. In this respect, the examination and comparative evaluation of all baytarname texts is important for human health as well as animal health.

Keywords: Baytarname, Horse, Disease, Herbal Medicine

“quş qanatın er atın”

Kaşgarlı Mahmud

(Divanü Lugati't-Türk)

Giriş

İnsanlık tarihi ile tıp tarihi beraber başlamıştır. İnsanlık ilk dönemlerinden itibaren çeşitli hastalıklarla sınıanmış, bu durum hastalıkların tedavisine yönelik çeşitli pratiklerin oluşmasını sağlamıştır. İnsanoğlunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sürekli yanında bulunan hayvanlara yönelik hizmetler de insanlık tıp tarihiyle paralel gelişmiştir. Hintliler gibi bazı milletlerde insanlara ve hayvanlara yönelik tedavilerin aynı olduğu, eski İran hekimlerinin de insanları ve hayvanları birbirinden ayırmadan tedavi ettikleri görülmektedir. Eski Mısır'da görülen on felaket içerisinde dört tanesini insan ve hayvanlarda ortak görülen hastalıklar oluştururken Türklerde çiçek aşısı benzeri koruyucu ve tedavi edici pratikler hem insanlara hem de hayvanlara uygulanmış, şamanlar insan ve hayvanları iyileştirmek için benzer uygulamalar yapmışlardır. İslami dönemde Türklerde ortaya çıkan darü's-şifalar insanlarla beraber hayvanlara da hizmet vermiştir. Yapılan çalışmalar insanların bazı tedavi yöntemlerini gözlem yoluyla hayvanlardan öğrendiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde insanlarda uygulanan bazı tedavi yöntemleri de hayvanlara uygulanmıştır (Yiğit vd., 2013: 8-13). Yiyecek, giyecek, ulaşım, savaş, korunma benzeri çok farklı alanlarda kendilerinden yararlanan hayvanlar, insanların en fazla ilişki içerisinde olduğu varlıkların başında gelmektedir. Her toplum yaşadığı zaman ve mekân içerisinde bazı hayvanlarla diğerlerine göre daha çok karşılaşmış, bu hayvanlar yaşamlarının merkezinde bulunmuşlardır. Örneğin Türk milletinin de içinde bulunduğu çok sayıdaki milletin hayatında at, merkezi rol oynayan hayvanlardan biri olmuştur. Türk kültüründe at önemli bir yere sahiptir. Eski dönemlerde savaşlarda, ulaşımında ve haberleşmede attan yararlanılmıştır. Bir taraftan edebiyatta atlarla ilgili rahşiyeler yazılırken diğer taraftan cirit ve çevgan gibi oyunlar oynanmıştır.

İslam medeniyetinde hayvan yetiştiriciliği, hastalıkları ve tedavi yöntemlerini konu edinen eserler önemli yer tutmuştur. Hayvan yetiştiriciliği, hastalıkları ve tedavileriyle uğraşan kişiler “baytar”, bu tür konuları ele alan eserler de “baytarname” olarak adlandırılmıştır. Baytar kelimesinin kökünün nereden geldiği tartışmalıdır. Arap araştırmacılar genel olarak hayvanların hastalıklarını ve yaralarını kan alarak tedavi etmelerine dayanarak kelimenin kökünün “yarmak” anlamına gelen “batr” olduğunu söylerken Batılı araştırmacılar kelimenin aslının Grekçede “at hekimi” anlamına gelen “ippiatros”tan geldiğini ve sözcüğün Arap panayırlarında atları tedavi eden Bizans baytarları tarafından Arapçaya girdiğini düşünmektedir (Kırbyık, 1992: 278). Nitekim atçılık konusundaki eserlerin ilk olarak Grek kaynaklarından Arapçaya tercümesi ve bu konudaki eserlerin çoğunlukla

atların tedavilerini konu edinmeleri dikkat çekici bir özelliktir. Baytar bugünkü ifadesiyle veteriner hekim anlamında kullanılmıştır. “*Çağdaş anlamda veteriner hekim: hayvan hastalıklarının sağaltımından, hayvanların ıslah ve üretiminden, hayvan ve hayvansal ürünlerin üretimden tüketime kadar olan aşamalarındaki işlevlerinden sorumlu ve yetkili meslek adamı olarak tanımlanmaktadır*” (Özgür, 1997: 98).

Baytarnameler veteriner hekimlik tarihinin en önemli kaynaklarıdır. Baytarnameler at, tavuk, koyun, keçi, eşek, deve gibi hayvanların yetiştirilmesi, hastalıkları ile tedavilerini konu edinmiştir. Bununla beraber baytarnamelerin çoğunlukla atların hastalık ve tedavi usulleri ile atçılık ve binicilik eğitimini ele alan eserler oldukları görülmektedir. Bu eserlerde atın dışındaki evcil hayvanlara ya eserin sonunda küçük bir bölüm ayrılmakta veya hiç bahsedilmemektedir. Baytarnamelerin yanı sıra binicilik, atçılık, silahşörlük ve okçuluk konularında yazılan eserler vardır ki bunlar da “esbname, feresname, haylname, kitabu’l-fürusiyye, kitabu’l-hayl” gibi adlarla anılmışlardır (Eliacı, 2013a: 151). Müellifler çoğu zaman bu tür eserlerin halk arasındaki etkinliğini arttırmak için Kur’an-ı Kerim’den ve hadis-i şeriflerden atların faziletlerine dair çeşitli yorumlar eklemiştir. Baytarnamelerde insanların hayatının merkezinde yer alan atın insandan sonra en şerefli mahlukat olduğu belirtilir: “*Bilgi kim insandan sonra eşrefü hayvanat atdur kim ana ‘Arab feres dir. Firaseti olduğıyün ve ademün çok mesalihi andan hasıl olur*” (Şen, 2017: 153). Bu tür eserlerde ayrıca ata ilk binen kişinin Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail olduğu ve Hz. Davud’un atları çok sevdiği, iyi atlar beslediği, oğlu Hz. Süleyman’a bin at miras bıraktığı rivayet edilir (Şen, 2017: 153-154). Baytarnameler birçok bilim dalını ilgilendiren bilgiler içermektedir. Başta veteriner hekimlik olmak üzere folklor, filoloji, tarih, bilim tarihi, bitkibilim gibi disiplinlerle ilgili bilgiler ihtiva etmektedir.

Baytarnamelerde yer alan konular çoğunlukla belli bir sıralamaya göre işlenir. Baytarnamelerde savaş için at beslemenin faziletleri, iyi ve kötü atların alâmetleri, atların bakımı, hakları, dişleri ve yaşları, atların uzuvlarıyla yapılan ilaçların insanlara olan faydaları üzerinde durulur. Örneğin atın beyninin bal ile karıştırılması gözün daha iyi görmesini sağlar. Atın dilinin bal ile karıştırılarak yenilmesi hafakan hastalığını iyileştirir, atın yüreğinin bal ile karıştırılarak yenilmesi idrar torbasındaki taşı eritir (Banzaroğlu, 2014: 5-6). Farklı baytarname örnekleri incelendiğinde aynı hastalık ve tedavilerine ilişkin farklı bilgilerin verildiği görülmektedir. Baytarnamelerde yazıldıkları dönemin bilimsel bilgilerinin yanı sıra toplumun gelenek ve görenekleri ile bilimsel olmayan uygulamalar da yer almaktadır. Bazı baytarnameler resimlidir. Bu tür eserlerde bahsedilen konu çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Baytarnamelerin bir kısmı İslam medeniyeti içerisinde Arapça yazılırken diğer kısmı da Batılı kaynaklardan tercüme edilmiştir (Erk-Dinçer, 1967: 117). Türkçe baytarnamelerin büyük çoğunluğu XV. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsçadan aktarılan metinlerdir. Ancak bu metinler Türkçeye aktarılırken bazı değişimlere uğramışlardır. Bu eserlerde Arapça ve Farsça asıllarında olmayan çok sayıda hastalık adı, bunların tedavileri ve bitki

adları eklenmiştir (Özen, 1999: 9-12). XIV. yüzyıla kadar Türk edebiyatında baytarname türüne rastlanmamaktadır. XIV. yüzyıldan itibaren baytarnameler manzum ve mensur şekilde yazılmışlardır. XVII. yüzyıla kadar baytarnamelerde bir bütünlük söz konusu iken bu dönemden sonra bütünlük bozulmuş, eserler üzerinde müstensihlerce bazı değişiklikler yapılmış, özetlenmiş, müellif hakkında bilgiler çıkarılmıştır (Kunul, 2010: 1).

Bazı baytarnamelerin girişinde ilk baytarnamenin yazılışı ile ilgili birbirine benzeyen rivayetler anlatılmaktadır. Örneğin Muhammed b. İskender Edirnevi tarafından Türkçeye çevrilen baytarnameye göre Doğu seferine çıkan İskender bu esnada hastalanır. Aristo, İskender'e ancak Belh şehrinde bulunan zû'l-cûş adlı çeşmenin suyuyla iyileşebileceğini söyler. İskender Belh hükümdarı Hüsrev'den suyu kendisine göndermesini ister. Hüsrev bu isteği geri çevirir. Bunun üzerine İskender askerlerini İrec komutasında Hüsrev'in üzerine gönderir. İrec, Hüsrev'e yenilir. İskender bu kez Taymus komutasında bir ordu gönderir. Hüsrev bu orduyu da yener. Bu kez İskender ordusunun başına geçer, şehri kuşatır. Üç yıl boyunca şehri kuşatmasına rağmen bir türlü alamaz. Bu süre içerisinde orduda bulunan atlar içinde çeşitli hastalıklar başlar. İskender, durumu Aristo'ya anlatarak bu hastalıklara çare bulmasını ister. Aristo bunun üzerine atların hastalık ve tedavilerini konu edinen ve adını baytarname koyduğu bir kitap yazar (Şen, 1995: 178-179). Bu rivayet daha sonra yazılan birçok baytarnamede bazı değişikliklerle beraber anlatılmaktadır.

Baytarlıkla ilgili çeşitli kütüphanelerde pek çok el yazması eser bulunmaktadır ve bu eserler hakkında çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır.¹ Muhammed ibnü Hazzam'ın "Kitabü'l-Baytara" (Şen, 1987), türün Millî Kütüphanede bulunan çeşitli el yazmaları (Özen, 1999), Mehmet B. Çerkes'in "Kitabu Baytarname Tercümesi" (Ak, 2008; Bulut, 2009), Hacı Ali Bin Hacı Muhammed Aksarayi'nin "Kitabu Baytarname Tercümesi" (Geyikoğlu, 2010), Belgradlı Kenan'ın "Baytarname" (Kunul, 2010; Tüfekçi, 2013; Gökçek, 2014); Muhammed bin Hasan bin Muhammed'in İlm-i Furuşiyet (Yiğit, 2011), "Hazihi Baytarname" (Şimşek Söylemez, 2012), Muhammed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan'ın "Mu'alecat-ı İbn-i Baytar" (Şarkışla, 2013), "Kitab-ı Baytarname" (Çalışkan, 2013); El-Edirnevi Muhammed bin İskender'in "Baytarname" (Taş, 2013); "Makbul Der Hal-i Huyul" (İrfanoğlu, 2013; Boy, 2015; Özbek, 2016); Ahmed bin Hasan bin Ahnef'in "Kitabu

¹ Baytarnameler üzerinde araştırmalarıyla ön plana çıkan, bu alanda ilk akla gelen isimlerden biri Mesut Şen'dir. Gerek yüksek lisans tezinde gerek çeşitli makalelerinde ve gerekse de yaptırdığı tezlerde çok sayıda baytarname nüshasının dil yönünden incelenmesini sağlamıştır. Şen (1995: 193-263), başta Süleymaniye, Köprülü, Nuru Osmaniye, Millet, Bayazıt, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Topkapı Sarayı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bursa İnebey Yazma ve Basma Eserler kütüphaneleri olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda kütüphanede baytarlık, atçılık ve biniciliğe dair 191 tane yazma eserin (103 tane Türkçe, 80 tane Arapça ve 8 tane de Farsça) varlığından söz eder. Son dönemlerde alandaki yeni çalışmalarla birlikte türün yeni nüshalarının tespitiyle bu sayının belirtildiği çok üzerinde olduğunu söylemek mümkündür. Mevcut baytarnamelerin hacimleri de çok farklıdır. 4-5 varaklık kısa nüshalardan 250-300 varaka kadar olan çok hacimli baytarnameler de vardır.

Baytarnâme” (Kırbıyık, 2014; Çablı, 2014; Tambulut, 2021); Aristo’ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnameler (Banzaroğlu, 2014; Küçük, 2014; Aslan, 2015; Malçok, 2015; Peker, 2019; Cengiz, 2021); “Kitabu Baytarname” (Küçükkaya, 2016); İbn-i Baytar’ın “Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar” (Yıldız, 2016); “Baytaratu’l Vâzih” (Kurt, 2021) gibi baytarname metinleri ile ilgili yapılan doktora ve yüksek lisans çalışmalarında yazma metinler Latin harflerine aktarılarak çeşitli açılardan incelenmişlerdir. Bunun yanı sıra “Haza Kitab-ı Baytarname” (Erk-Dinçer, 1967), Tayyartzade Ahmed Ata’nın “Tuhfetü'l-Farisin fi-Ahvali Huyuli'l-Mücahidin” (Eliaçık, 2013a; 2013b), Mehmed bin İskender Edirnevi’nin “Baytarname” (Güneş, 2013), “Kitab-ı Esb” (Böler, 2018), “Malumat-ı Baytariyye” (Gürler vd., 2018), Ali el-Mağribi’nin “Esbname” (Özer, 2022) gibi çok sayıda baytarname metni de çeşitli makalelerde incelenmiştir.

Üzerinde inceleme yapılan bu baytarnamelere bakıldığında başta at hastalıkları ve tedavi yöntemleri olmak üzere farklı hayvan hastalık ve tedavilerine de değindikleri görülmektedir. Bu tür eserler hastalık ve tedavi yöntemlerini anlatırken konuyu çeşitli bölümlere ayırmışlardır. Genel itibariyle baytarlık mesleğinin kökeni hakkında bilgiler verilmekte, atın insan hayatındaki önemi vurgulanmakta, çeşitli ayet ve hadislerle atların faziletleri anlatılmaktadır. Baytarnamelerde atların nereden geldikleri, nasıl yayıldıkları, ne zaman evcilleştirildikleri, atların terbiye edilmesi, atlara binme sanatı, at beslemenin faziletleri, atların iyi ve kötü özellikleri, beslenmesi, barınması, bakımı, hakları, azaları, dişleri, yaşları, renkleri ve tüylerine göre taşıdığı özellikler, doğuştan getirdikleri ve sonradan ortaya çıkan kusurları, uğurlu ve uğursuz olanları, ahır temizliği, atlarda görülen hastalıklar ve teşhisi, tedavilerde kullanılabilecek ilaçlar, dağlama usulleri konuları yer almaktadır. At hastalıklarında çoğunlukla bitkisel ilaçlarla tedavi yöntemleri anlatılırken bazen muska ve duaları içeren dinî-sihri nitelikli tedavilerden de söz edilmektedir. Bazı baytarnamelerin sonunda katır, koyun, keçi, inek, sığır, deve gibi hayvanların doğum, nitelik, çiftleştirme, bunlarda görülen çeşitli hastalıklar ve ilaçlar hakkında bilgiler verilmektedir. Bazen bir hastalıkla ilgili tek bir tedavi usulünden bahsedilirken bazen de aynı hastalıkla ilgili çok sayıda hekimin farklı görüşlerinden ve tedavi metodlarından söz edilmektedir. Ayrıca “*hasta ve acı çeken hayvanlara yardım edilmesi ve hayvanlara merhamet gösterilmesi konularına yaptığı vurgu*” (Gürler vd., 2018: 5) bu tür eserlerin kıymetini her geçen gün arttırmaktadır.

Yeni Bir Baytarname Nüshası: “Hazâ Kitâbu Baytarnâme”

Bu çalışmada yeni bir baytarname nüshası Latin alfabesine aktararak metin üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Almanya’daki Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi Fleischer Kataloğunda B. 231-02 numarası ile kayıtlı nüsha, el yazması bir eserin 55b-67a varakları arasında yer almaktadır. “Hazâ Kitâbu Baytarnâme” başlığını taşıyan metin, harekeli nesih ile yazılan küçük hacimli bir baytarname nüshasıdır. Yazmanın her sayfasında on üç satır bulunmakta ve metin otuz yedi bölümden oluşmaktadır.

Baytarnamenin ilk bölümü iyi bir atta bulunması gereken işaretlerden söz eder. Buna göre iyi atın başı etsiz, alını geniş, boğazı ince, yüzünün kemikleri belli, kulakları ince, boynu uzun, yeleleri iki sinirli, arkası balık sırtı, sağrısı yuvarlak, butları ve yanları etli, aşık kemikleri etsiz, incikleri sinirli ve etsiz, bedeni kısa, göğsü geniş, toynakları siyah, ayakları küçük olmalıdır. Acem ustalarına göre başı sandık gibi, çenesi kalın, boynu ve yelesinin sinirleri yoğun, beli kısa, sokunu yukarda, budları ve kış sinirleri yoğun olan atlar uzaklara çok koşar, yorulmaz ve çok dayanıklıdır. Burun taneleri uzun, kulakları tepesinde, boynu ince, tepesi sivri olan atlar hızlı olur. Başı küçük olan atlar yavuz; boynu uzun, beli kısa olan atlar hünerli olur. Beli uzun olan atlar tembel; ön tarafı alçak, kış sinirleri eğri olan atlar hızlı koşar. Kaburga kemikleri büyük, böğrü küçük ve kuyruğunun ucu uzun olan atlar ise iyi olur.

Metnin ikinci bölümünden itibaren atta görülen çeşitli hastalıklardan söz edilmekte, önce hastalığın alametleri sonra da bu hastalıkların tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Atlarda görülen hastalıklar veya çeşitli sebeplerle meydana gelen haller (kazara kuyruğun kopması gibi) şunlardır: *“hunam, sıracı, şekerbaşı, örpek, çerpeme, toynağının yarılması, bukma, bıçılğan, çetük boki yemek, sakağu, baras, sünük, göz ağarması, göze kara su inme, kiy, zayıflama (aruklama), arpa tutma, kuyruk kaşınması, kıtan, sancı, ayağa su inme, nezle, kan tutma, iç salma, içe dokunma, iğar, öksürük, göz yaşarması, nasır, karın yarılması, kuyruğun davar tarafından yenilmesi, şişmanlama (semiz olma), tay doğuramama (kulunlamama).”* Metinde önce bu hastalıkların alametlerinden söz edilmekte, sonra da çeşitli bitkisel ilaçlarla tedavisi anlatılmaktadır. Metinde hiçbir hastalığın tedavisinde dinî-sihri bir tedavi yönteminden söz edilmemektedir. Önerilen tüm tedavi yöntemleri çeşitli bitkisel karışımlardan meydana gelen ilaçlarla yapılan tedaviler ve bu ilaçların kullanım usulleri şeklindedir. Örneğin at, eşek ve katırlarda daha çok görülen hunam, çoğunlukla atın başında, kulağında ve budunun iç yüzünde ortaya çıkar. Bir yumurta gibi görülen hunamın ağzı deşildiğinde sarı su çıkar, bu su kanlı irin gibi değildir. Hunam atın zayıflamasına neden olur. Yara bazen kaybolurken bazen geri gelir, iplik iplik sarı su akıtır. Bunun için deriyi yarmak, hunamı yüzerek deriden ayırmak gerekir. Yara ılık bir suyla yıkanmalı, kükürt ve zift yumuşak biçimde döğülmeli, yaranın üzerine sürülmelidir. Bu işlemler esnasında tamarların kesilmesi durumunda aşırı kan kaybını önlemek için yara dağlanmalıdır. Şayet atın zarar göreceği düşünülürse veya hunam kemik içinde çıkarsa yara açılıp kaynağı bulunmalı, içine rûşinâ-yi çin resûk taşı ile nişadırdan birer çekirdek koymalıdır. Bazı ustalar da bir çekirdek sıçan otu koyulmasını ve bir dirhem zive ile susam yağının burun deliklerine koyulması gerektiğinin söyler. Bunlarla hastalık Allah'ın izniyle şifa bulacaktır. Metindeki tüm hastalıklar bu şekilde anlatılmaktadır.

Hazâ Kitâbu Baytarnâme atları konu edinmiştir. Atların iyilerini anlatarak başlanan metin sadece at hastalıklarını ve tedavi usullerini anlatmaktadır. At beslemenin faziletleri, kötü atların alâmetleri, atların bakımı, beslenmesi, hakları, dişleri, yaşları ve uzuvlarıyla ilgili bilgilere yer

vermemesi konu bakımından metni sınırlandırmıştır. Binicilik, atçılık, silahşörlük, okçuluk konularını ele alan “esbname, feresname, haylname” gibi isimlerle anılan türlerle bu niteliğiyle ayrılmaktadır. Birçok baytarname örneğinin girişinde bulunan baytarnamenin nasıl ortaya çıktığı ve yayıldığı konularına değinilmemiş, ayrıca halk arasında itibar edilmesini sağlamak amacıyla Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde geçtiği ifade edilen atların faziletlerini anlatan parçalara da yer verilmemiştir. Metinde bazı baytarnamelerin sonunda bulunan at dışında katır, koyun, keçi, inek, sığır, deve gibi hayvanların doğumları, özellikleri, üremeleri ve bu hayvanlarda görülen çeşitli hastalıklar ve ilaçları hakkında da bilgiler bulunmamaktadır.

Sonuç

İnsan sağlığı ile hayvan sağlığı birlikte gelişmiştir. Geçmişte insan veya hayvanlarda uygulanan bazı tedavi yöntemleri bir diğerine de uygulanmıştır. Hayvan yetiştiriciliği, hastalıkları ve tedavilerini ele alan baytarnameler özellikle veteriner hekimlik tarihinin ve dilbilimin en önemli kaynaklarından. Bu tür eserler, çoğunlukla at hastalıkları ve tedavi yöntemleri olmak üzere, evcil hayvan hastalık ve tedavilerini anlatmaktadır. Baytarnamelerde yer alan konular belli bir sıralamaya göre işlenmiştir. Farklı metinlerde aynı hastalık ve tedavilerine ilişkin farklı bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu yönleriyle yazdıkları dönemin bilgi ve düşüncelerini yansıtmaktadırlar.

Baytarnameler farklı disiplinlere ait bilgiler taşımaktadır. Veteriner hekimlik, filoloji, folklor, tarih, bitkibilim gibi bilim dallarına ait bilgilere sahip olmaları onların incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Tüm baytarname yazmalarının incelenmesi, metinlerde geçen sözcüklerin tespiti dilbilim; hayvan hastalıkları ve tedavi usulleri ile ilgili uygulamalar veteriner hekimlik; bitkilerden çeşitli ilaçlar yapımı bitkibilim; çeşitli halk uygulamalarını içermeleri folklor açısından önemli veriler sunacaktır. Baytarname türü ile ilgili yurt içi ve yurt dışında çok sayıda el yazma, taş baskı nüsha bulunmaktadır. Üzerinde çok sayıda bilimsel çalışma yapılmasına rağmen hâlâ genel kütüphanelerde ve özel arşivlerde incelenmeyi bekleyen birçok baytarname metni bulunmaktadır. Almanya’daki Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi Fleischer Kataloğunda B.231-02 numarası ile kayıtlı “Hazâ Kitâbu Baytarnâme” başlığını taşıyan el yazması metin, üzerinde inceleme yapılmayan nüshalardan sadece biridir. Metinde at hastalıkları ve tedavi yöntemleriyle ilgili zengin bir malumat bulunmaktadır.

Baytarnamede geçen tedavi usulleri halk arasında yaşamaya devam etmektedir. Bu tür uygulamaların modern veterinerlik biliminde alternatif tedavi uygulamalarında kullanılabileceği unutulmamalıdır. Baytarnameler disiplinlerarası çalışmalarla modern bilimde kaynak olarak yeni akılcı tedavi yöntemlerine ulaşmakta yardımcı olacaktır. Hayvan hastalıklarında yeni tedavi usullerine ulaşmakta bu eserler önemlidir. Bu alandaki çalışmalar, geçmişten günümüze Türk toplumundaki değişimleri görme imkânını sağlayacaktır. Baytarnameler insan sağlığı ile hayvan sağlığının korunmasında

uygulanan metotları, bunların ilişkilerini ortaya koyması açısından da önem taşımaktadır. Baytarnamelerin incelenmesi hayvan sağlığının korunmasıyla birlikte insan sağlığının gelişmesine de olumlu katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ak, Mustafa. (2008), *Mehmet B. Çerkes'in Kitabı Baytarname Tercümesi (60b-109a, Giriş-Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aslan, Nesim. (2015), *Aristo'ya Atfedilen Anonim Baytarname (Vr. 1b-47b) (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Banzaroğlu, İbrahim. (2014), *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesinde Bulunan ve Aristo'ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnameler: Kitabı Baytarname I (Vr. 1b - 42a) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Boy, İbrahim. (2015), *Hadinin "Kitab-ı Makbul Der Hal-i Huyul" Adlı Baytarnamesinin Söz Varlığı Yönünden İncelenmesi (Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük ve Dizin, Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Böler, Tuncay. (2018), "At Hastalıklarına Dair Küçük Bir Eser: Haza Kitab-ı Esb", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C 6, S 15, s. 75-91.
- Bulut, Tahir Kemal. (2009), *Mehmet B. Çerkes'in Kitabı Baytarname Tercümesi (1b-60a, Giriş-Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Cengiz, Cemil. (2021), *Aristo'ya Atfedilen Anonim Bir Baytarname ile İbnü'l Avvam'ın Filaha-i Tıptıye Adlı Eserinin 31-32. Fasıllarının Birleştirilmiş Kitapçığı (Hindistan Nüshası)*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Çablı, Abdulkadir. (2014), *Ahmed B. Hasan B. Ahnef'in Kitabı Baytar-Name Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım) (Vr. 39b-79a)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çalışkan, Zehra. (2013), *Anonim Bir Baytarname'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Eliaçık, Muhittin. (2013a), "Tarihçi Ata'nın Atçılık ile İlgili Eseri: Tuhfetü'l-Farisin fi-Ahvali Huyulü'l-Mücahidin", *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C 8, S 7, s. 149-156.

- Eliaçık, Muhittin. (2013b), “Tayyarzade Ahmed Ata’nın Bir Baytarname Tercümesi”, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Güz, S 1, s. 8-20.
- Erk, Nihal; Ferruh Dinçer. (1967), “XV’inci ya da XVI’ıncı Yüzyıla Ait Olduğu Sanılan Bir Baytarname İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, C 14, S 2, s. 117-139.
- Geyikoğlu, Nilay. (2010), *Hacı Ali Bin Hacı Muhammed Aksarayi’nin Kitabı Baytar-Name Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gökçek, Ferhan. (2014), *Konya Mevlana ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Belgradlı Kenan Efendi’nin Baytarnamesi (Tenkitli Metin, Dizin ve Tematik Sözlük Çalışması)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Güneş, Melih Sezen. (2013), “Baytar-name-i Mehmed B. İskender El-Edirnevi ve Dil Özellikleri”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN’a Armağan*, C 13, S 13, s. 175-190.
- İrfanoğlu, Tülay. (2013), *Füyuzi’nin Makbul Der Hal-i Huyul Adlı Baytarnamesi (Giriş-Tenkitli Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005), *Divanü Lugati’t-Türk*, (çev. Seçkin Erdi; Serap Tuğba Yurteser), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Kırbiyık, Kasım. (1992), “Baytarlık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 5*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kırbiyık, Seda. (2014), *Ahmed B. Hasan B. Ahnefin Kitabı Baytarname Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım) (Vr. 1b-39b)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kunul, Bahar. (2013), *Belgradlı Kenan’ın Baytarnamesi (Metin- İnceleme-Sözlük)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Kurt, Aslıhan. (2021), *Baytaratu’l Vâzih’ta Hâl Ekleri*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- Küçük, Esmâ. (2014), *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesinde Bulunan ve Aristo’ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnameler: Kitabı Baytarname II (Vr. 42b-94b) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Küçükkaya, Beste. (2016), *Kitabu Baytarname (Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Kütüphanesi) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara

- Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Malçok, Esra. (2015), *Aristo'ya Atfedilen Anonim Baytarname (Vr. 48b-105b) (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Menteş Gürler, Ayşe; Ali Yiğit; Şule Sanal. (2018), "Malumat-ı Baytariyye' Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme", *Harran Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, C 7, S 1, s. 1-6.
- Özek, Aydın. (2016), *Kadızzade Baytarnamesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özen, Abdullah. (1999), *Millî Kütüphanedeki Yazma Baytarnameler Üzerinde Tarihsel İncelemeler*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Özer, Osman. (2022), "Bir Baytar-name Kitabı Olarak Esb-name'de Geçen At ve Atçılık ile İlgili Terimler", *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, C 6, S 1, s. 121-138.
- Özgür, Atilla. (1997), "Veteriner Hekim Terimi Üzerine Tarihsel Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, C 44, S 1-8, s. 97-104.
- Peker, Nur Melik. (2019), *Aristo'ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarname (İnceleme, Metin ve Dizin)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şarkışla, Şeyda. (2013), *Mu'alecat-ı İbn-i Baytar'ın XVII. Yüzyıl Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Şen, Mesut. (1987), *Haza Kitabı Baytar-Name -Tenkidli Metin-*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şen, Mesut. (1995), "Baytarnameler", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Türkiye Jokey Kulübü, İstanbul, s. 177-263.
- Şen, Mesut. (2017), "Hizam'ın 'Kitabu Baytar-name'sinde Geçen Mücerreb (Ampirik) Tedavi Usulleri", *At Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 149-205.
- Şimşek Söylemez, Şeyma. (2012), *Baytarname (Karşılaştırmalı Gramer İncelemesi-Metin-Dizinli Sözlük)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Tambulut, Elif. (2021), *Ahmed Bin El-Hasan Bin El-Ahnefin Mehmed Sakıb Tarafından Tercüme Edilen Kitabü Baytara Adlı Eseri (Vr.1b-63a) (Giriş-*

- Metin-Dizin-Tıpkıbasım*), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Taş, Abdulkadir. (2013), *El-Edirnevi Muhammed Bin İskender'in Baytarnamesi'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Tüfekçi, Birol. (2013), *Baytarname-i Kenan Efendi Grameri-Fiil*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman.
- Yıldız, Yasemin. (2016), *Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar (Giriş-İnceleme-Metin-Dizayn)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Yiğit, Ali. (2011), *"İlm-İ Furuşiyet" İsimli Baytarnamenin Veteriner Hekimliği Tarihi, At Yetiştiriciliği ve Hastalıkları Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Yiğit, Ali; Serdar İzmirli; Aşkın Yaşar. (2013), "Haza Kitabı Baytarname' ve 'Tercüme-i Baytarname'de Tıp ve Veteriner Hekimliği Alanında Ortak Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Lokman Hekim Journal*, C 3, S 1, s. 7-14.

EK: Metin**[55b] Hazâ Kitâbu Baytarnâme**

Bi'smillâhi'r-rahmani'r-rahîm

[56a] **Ol evvel bâb atun eyüsinün nişânların beyân ider:** Şöyle dimişler kim atun başı etsüz ola alını gin ola ve boğazlağusı ince ola ve yüzi sünükleri bellü ola ve kulakları ince ola ve boynı uzun ola ve yelüsi iki sinirlü ola ve arkası balık arkalı ola ve sağrısı müdevver ola ve budları etlü ola ve bud yanları etlü ola ince olmaya aşukları etsüz ola incükleri sinirlü ola etsüz ola ve bedeni kısa ve göğşi gin ola ve toynağı kara ola ayakları büyük olmaya bu resim at eyü ola ve 'Acem üstâzları dimişler kim at kim sanduk başlu ola cânesi kalın ola boynı yoğun ola ve yelesi sinirleri yoğun ola ve beli kısa ola ve sokunı* yukarı ola ve budları yoğun ola kış sinirleri yoğun ola bu 'amel at uzağa çok seğirde ve yorulmaya çok döye bir nice üstâzlar dimişler kim at kim burnı dânesi uzun ola ve depesinde kulaklı ola ve boynı ince [56b] ola ve debesi sivri ola bu 'amel at tiz ola bir nice üstâzlar dimişler kim atun başı küçük ola yavuz ola ve bir nice üstâzlar dimişler kim at kim boynı uzun ola beli kısa ola ol at hünerlü ola bir nice üstâzlar dimişler kim at kim beli uzun boynı uzun ola ol sevseb* ola kâhel ola ve bir nice üstâzlar kim dimiş kim atun öni alçak olalar kıyı gin ola altı tar ola ve kış sinirleri iç yüzine eğri ola ol at seğirdmelü ola² ve bir nice üstâzlar dimişler kim at kim eyegüleri büyük böğri küçük ola ve kuyruğı irtmeği uzun ola bu 'amel at dahı eyüdür.

İkinci Bâb: At kim hunâm çıkarsa başında ve kulağında ve avurtda ve budının iç yüzünde anun 'alâmeti yumurda gibi çıkar ağız açılıp deşilse saru suyu akar kanlı irin olmaz atı arukladur gehi gider gibi olur gehi gerü deşilür iplik iplik sarısı akar anun 'ilâcı oldur ki göreler kesilmekten anı ziyân olmazsa [57a] bir aydan sonra kim çıkıpdur derisin yaralar ol hunâmı eliyle yüzeler deriden ayırılar keseler gidereler ılıcak suyla kanın yuyalar yirine kükürt ve zift yaralara katarlar yumşak döğeler ol hunâmın yirine ekeler kesecek vakt ola yoğun tağlağı hâzırlamak gerek kim tamar kesilüp kan akarsa ol tamar kızmış tağlağıyla berçinleyeler kanın akıdmayalar ata hatar olmaya eğer bilesin kim ke[sil]mekden ata ziyân ola veyahud sünük içinde çıkmış ola ağzın bulalar³ ağzın açalar içine barmak birağalar evin bulalar rüşinâ-yi çin resük taşı ve nişâdür⁴ birer çekirdek içine koyalar ve bir nice üstâzlar bir çekirdek sıcan otı koyman gerekdür ve bir dirhem zive* olduralar şırlığunıla burnı delüklerine koyalar inşâ'allah şifâ bula âmin.

Üçüncü Bâb: At kim sırâca çıkarsa anun 'alâmeti oldur kim evvel atun öninde veyâ kıçında olur tamarı kova çıkar ol bir başçuğaz gibi olur andan birkaç olur andan sonra birkaç yumurda gibi olur atun [57b] önünde ayağında olsa sehel ola evit kıçında olsa 'ilâcı müşkildür katlanmak gerekdür kim iki ay tamâm ola öninde olıcak andan ol iki yumurda kim çıka sonra çıkını arıtmak gerekdür bütün tağ hunâm 'ameli bigi açalar derisin yüzeler ol sırâcanun enesin çıkaralar ve yirine biraz zift biraz kükürt büber katarlar yirine ekeler andan anı semiz dutmayalar ve kesilmez yirde olsa bir nice üstâzlar dimişler kim bir ot vardır 'Arabsâce dirler sarmaşuk olur çalu içlerinde biter yayın kışın kök olur anı dereler uşak toğrayalar yigirmi gün birer avuç yimine katarlar ve kıçında olan eyüdür ve atun kıç budında ola ol çıkan başçuğazlar olur dahı ucatmak gerekdür kim arıdmaya kaçan tamâm dükeli renc ayağına ine müşkildür ayağı şişüp tamarlar ılıcak genez gitmez atı helâk ider sakınmak gerekdür karşı çıkan yumurdasını çıkarasın kim aşığa inmeye ve yukaruğusı dahı gide ve bir nice üstâzlar dimişler gözsüz şabiki tutulmaduk çölmekte bişüreler [58a] hall olunca suyn alalar atun günde birer kaşuk burnından koyalar şifâ bula inşâ'allâh.

* Metinde geçen bazı kelimelerin anlamları sözlüklerde bulunamamıştır. Bu tür kelimeler metindeki hareketlere göre okunup yanına (*) işareti konulmuştur.

² Tekrar "ve kıç sinirleri iç yüzine eğri ola ol at seğirdmelü ola" yazılmıştır.

³ Tekrar "ağzın bulalar" yazılmıştır.

⁴ "Nişakdur" şeklinde yazılmıştır.

Dördüncü Bâb: At kim şekerbaşı çıkarsa ol toynak sızısında olur ol ‘alâmeti birkaç tüyin kopadur başçuğaz olur andan ayağı şişürür andan toynağı yarılır cehd itmek gerekdür⁵ toynağa girmedin ‘ilâc idesiz toynağa giricek atı helâk ider anun ‘ilâcı oldur ki atı bilseler tağlağı kızduralar ol başun üstüne şeker koyalar kızmış demüri ol şeker üstüne basalar ol şeker erite ol yağı yaka andan çok yakmayalar kim otdan toynağa ziyân olmaya andan bilegin tolayu tağlayalar kim gövdesinden kan inmeye ve bir nice üstâzlar dimişler kim nişâdır zengâri ve söyündük kireci için berâber katarlar yumşak dögeler ol şekerbaşını ılıcak suyla yuyalar bu otları günde iki nevbet ol başun üstüne ekeler ayruk su tokundurmayerlar bir temiz yırde yağlayalar [58b] dura.

Beşinci Bâb: At kim örpek olsa anun ‘ilâcı oldur kim üstâzlar dimişler örpeği ılıcak suyla isladalar andan hırızma uralar suyun alalar andan yılanı öldürelar karnın yaralar dökeler sünüklerin udalar* peliset* külin yılanun üzerine ekeler dahı ol örpek ayağa saralar iki gün tura andan gidereler saru su olur ol örpek yarılır akar andan yumurda sarusun ve sığır yağın ve şâm efsûnı melhem ideler ura başı onulup tüyi bitince andan tüyin toğru bitürmeyeler dâyim aşâğa sığayalar andan ölmüş yılanun uzununca ip ölçeler atun boğazına bağlayalar ve bir nice üstâzlar dimişler kim şâm ağı olur anı bir kabağa koyalar kabakda kuruya andan içine birkaç taş koyalar çalkayalar ol ağa un ola andan örpeği yuyalar hırızma uralar dahı ol şâm ağının unun örpek üzerine ekeler bir nice üstâzlar dimişler kim örpek ayağın toynağın yunalar tâ hayâya çıka andan ol hayâlîyla toynak ortası^{59a}ısında tolayı kızılmaya ciferâni* tağlayalar biraz iç yağın sıvayalar bağlayalar.

Altıncı Bâb: At kim çerpeme çıkarsa nişânı oldur kim karnında ulıbında ve budında ve avurıtta şiş olur ve azduğınca şişi artar ‘ilâcı oldur kim sudan sakınalar yidi güne değın su virmeyeler veyahûd aza çok vireler ol şiş bir nice üstâzlar tağıla çevürüp tağlayalar ba’zı yirin dileler ve bir nice üstâzlar çırparlar kim nişterile veyâ bıçağıla andan sonra âdem südüğın ve tuz ve sirke katup dürteler anun karnında ve budında olsa seheldür ve avurıtta olsa müşkildür belki atı helâk ider râziyâne ve gül ve kâfûr ve ne kim sovk otlardan urılar yaku ideler eğer çırpamazlarsa ve eğer çırparlar sirke ve âdem südüğü ve tuz katup uralar yur* gibi ol suyu kim zikir itdük bununıla ve yiyim buğday vireler sovkudur ve bir nice üstâz kardan ve buzdan yaku gibi eylemişlerdür kim ıssısın ala şifâ bula.

[59b] **Yidinci Bâb:** At kim nesne çıkup toynağı yaruk olsa çıkup ve içinde kurd olsa ‘ilâcı oldur kim ol yaruk toynağın üzerine yaş eti bir pâre yara koyalar ne kadar toynakda kurt varısa ol ete gelür çıkar ol eti gidereler bir dahı uralar tâ kim toynakda kurd kalmaya andan sonra incir isladalar suyun ala bişüreler koyalar ol suyu ol yaruk toynağa dürteler bişince tura.

Sekizinci Bâb: At kim bukma tuta anun ‘alâmeti oldur kim iki kıcı üzerine çöker çömelür belin alıma ve yimin sağa gibi yir ve sovkda olmaz ıssıda olur üstâzlar dimişler ol ağudur eğer timâr etseler at andan bitmez anun ‘ilâcı müşkildür atun öğrü hâlikin dutar saru su eyler kırk güne değın timâr etmek gerekdür evit yaturken ‘ilâc etmeyeler eğer etseler emek yabana gider üstâzlar böyle sınımışlardur atun ayakları uzununca kuyu kaza atun ayakların [60a] ol kuyuya sarkıdalar anun beli toğrı ola atı andan berkideler andan sığır südine kil tiryâkın katarlar kaynadalar ol ata bundan günde yüz dirhem kadar içüreler andan sonra yidüğince buğday ve bâkılâ vireler otlardan ‘ilâf vireler arpa virmeyeler tâ haddâ ol illeti yirine gelüp hoş olunca atı saklayalar tiryâk kim kebükde olur sığırın boğasının dögürlüğünde* veyâ kuyruğında bütün tiryâk ol süde katarlar şifâ bula inşâ’llah.

Tokuzuncu Bâb: At kim bıçılğan olsa anun ‘alâmeti ayak paçası yarılır saru suyu çıkar at ayağın yire basmaz kan akar anun ‘ilâcı oldur kim narkabı ve mâzû ve sâk ve kara zernih berâber katarlar yumuşak dögeler andan ol bıçılğanı yuyalar bu otları ekeler ve bir nice üstâzlar kıvıl boyayı yumuşak dögülmiş ola tarhânayı katarlar kaynadalar yaku ideler bıçılğana uralar ve bir nice üstâzlar dimişler kim tonuz yağın at [60b] ayağına serseler bıçılğan olmaya ve bir nice üstâzlar dimişler kim kara çekürge olur ol yayın olur ya[y]madan kurudalar kaçan kim at bıçılğan olsa anı dögeler uralar ve bir nice üstâzlar dimişler kim atun ayağın rakı sabûnıla

⁵ Tekrar “toynağı yarılır cehd itmek gerekdür” yazılmıştır.

yuyalar sarp sirke üstübile ısladalar andan bıçılğana uralar ve bir nice üstâzlar kaynayı sirkeyile yoğuralar ol bıçılğana birkaç kerre yaku gibi uralar şifâ bula.

Onuncu Bâb: At kim yimiyle çetük bokı yese ‘alâmeti başı şişer ve gözleri kızarur yemez solur anun ‘ilâcı oldur ki yüz dirhem balı şerbet eyleyeler ağzından koyalar ve yüzine dahı bal dürteler.

On Birinci Bâb: At kim sakağı olsa ‘alâmeti oldur kim at hışlar solur yimin yimez ve burnı kulağı sovk olur anun ‘ilâcı buçuk kile buğday kaynadalar sıkalar hallicesin alalar biraz sarmısak katalar atun boğazına ve başına ve yüzine ve kulaklarına ıssı yirde ^[61a] bağlayalar kaslu ezeler yüzine koyalar ve şekere dutuzalar şifâ bula.

On İkinci Bâb: At kim baras olsa ulıbında veyahud yund keyinde kim ak ola anun ‘ilâcı kız oğlanun evvel hayzı dürteler ve bir nice üstâzlar dimişler kim gökçe kurbağayı yakalar külin alalar veyâ bağa kanı veyâ kirpi kanına karışduralar ol barasa dürteler birkaç kerre şifâ bula inşâ‘allâh.

On Üçüncü Bâb: At kim sünük çıkarsa anun ‘alâmeti yüzinde veyâhûd bilegünde sünük üstinde olur varduğınca büyür ol tâze⁶ iken timârlatmak gerekdür eğer kartalursa müşkildür ‘ilâcı oldur kim atı basalar demüri kızduralar bir kiçe pâresin suya ısladalar ol sünük üstüne koyalar ol kızmış demüri ol kiçe üstüne ol keçenün suyu⁷ ol sünüği bişüre şol kadar kim tüyi haşlana andan koyalar ol ^[61b] sünük su olur akar dökilür şifâ bulur.

On Dördüncü Bâb: At kim gözi ağara melhem-i Rûmî gözlerine dürteler ve asbûr çiçeğin ve susâm çiçeğin dögeler karışduralar atun gözlerine koyalar ve bir nice üstâzlar dimişler kim kirpi kanın veyâhûd bâğa kanın gözlerine tamzuralar.

On Beşinci Bâb: At kim gözlerine kara su ine anun ‘alâmeti oldur ki gözi yaşarur görür gibi sağ göz gibi olur evit göremez görür sanasın gözine karşı barmak dutalar eğer görürse gözün yumar eğer görmezse hiç dinmez anun ‘ilâcı oldur ki oğlak boğazın bişüreler söğülme eyleyeler tuzsuz ol söğülmenün suyun ol göze damzuralar sūd emer oğlak ola.

On Altıncı Bâb: At kim gözi ağara anun ‘ilâcı deniz köpüğün gözine koyalar ve bir nice üstâzlar yılan ödin veyâhûd bağa ödin veyâhûd kirpi ödin za‘ferânıla koyalar ve dem-be-dem gözine sovk ^[62a] su ura.

On Yidinci Bâb: At kim gözinde kıy ola anun ‘alâmeti atı hasta eyler yatur turur gözün oynadur girü götine bakar atun burnı kulağı sovk olur anun ‘ilâcı atı basalar gözünde şımşak vardur anı arıdalar ve burnında dahı olur anı dahı keseler kesilen yire biraz tuz koyalar ıssı yirde bağlayalar şifâ bula.

On Sekizinci Bâb: At kim yemeye turduğı yirde aruklaya ve semirmeye kursağında arpa çökelür eniser biter at yimin aruklar anun ‘ilâcı biraz sirke içürelere ol arpa soldura arıda ve hem yiminün yemeğe ıştahıla.

On Tokuzuncu Bâb: At kim arpa duta eğer oluk sâ‘at kan almak gerekdür ayağına inmeye eğer ayağına şişi inse çok zahmet ider belki toynağın çıkarur ve biraz sirke içürelere yimin az vireler bir yirde koyalar yudurmayalar atı dutan kandur arpadan kan kızar kolların dutar tizcek kan alsalar zahmet artuk ^[62b] olmaya şifâ bula.

Yigirminci Bâb: At kim kuyruğı giciye dâyim kuyruğın sürer ‘ilâcı oldur kim kuyruk dibine dört iğne sançalar kaçan kim götünü süre gine bitüreler bir nicesi hâlan sürer ve bir nice üstâzlar kuyruğundan kan alur ve kuyruğı ucın yarup tuz koyalar ve bir nice üstâzlar tutağın çizerler ve bir nice üstâzlar kuyruğında çatal kıl olur anı çekerler şifâ bula.

Yigirmi Birinci Bâb: At kim kıtan ola anun ‘alâmeti atun gövdesinde tüyi arasında mercimek gibi olur tüyün koparur kemerler olur atı arukladur anun ‘ilâcı yimine birkaç gün kabak

⁶ Tekrar “ol tâze” yazılmıştır.

⁷ Tekrar “ol keçenün suyu” yazılmıştır.

çekürdeğin katarlar ve birkaç günden sonra kim yir yirin kopar buğday kepeğin ısladalar suyun alalar ol suyla anı yuyalar tarayalar andan tatlu yoğurd uralar yuyalar.

Yigirmi İkinci Bâb: At kim sancu ola anun ‘alâmeti at yatur ve teresler kaşanur eyilmez belki sancusu vardur anun ‘ilâcı atı ^[63a] ıssı yirde koyalar biraz sabûn biraz soğanı uşak toğrayalar sabûnıla elin yuyalar at gocunmaya ol toğranmış sabûnıla sonına üç kısım idüp koyalar bir nice üstâzlar sancuya ayu ödin bir çekirdek ezeler burnından koyalar ve bir nice üstâzlar sarp suciyle andûzi dögeler yumuşak eyler karışduralar şifâ bula.

Yigirmi Üçüncü Bâb: At kim ayağına su ine anun ‘alâmeti atı seğirdüp su virmedin kızmışla su içecek olur ayağında veyâ kış ayağında veyâ dizinde veyâ dirseğine iner altmış güne değin tâzedür tîmâr itseler eyüdüdür andan geçse kartalur olur ve et olur andan geçse sünük olur atı tebâr eyler ‘ilâcı oldur ki ayağın yuyalar evvel tâzeyiken öykeni yaralar iyice şeker ekeler atun ayağına uralar birkaç kez ve bir ay ve iki aydan ağmış olsa sağalar çıkaralar evit atı basalar usturayıla yaralar ol su inen tamarı açalar tamarun etden yanın budun yâ ol ^[63b] ayak veyâ kış ayağın atun gövdesinden aşğa bez sere yirden alalar aşğadan alıcak tamar tağılur ve andan ayruşumıla ol tamarı bağlayalar bağun ayakdın yanından nişter uralar evvel kan çıkar eti sıkalar andan eti kaldurup üç günden sonra saru suyu çıkar gine aşğa ayağından yukaru sağalar ve bundan gayrı çokdan inmiş olsa veyâ bir yıl geçmiş olsa anı tağlamak gerekdür şifâ bula.

Yigirmi Dördüncü Bâb: At kim nezle ola ‘alâmeti oldur ki ol kollarında olur veyâ sovukdan ve eyerin tiz almakdan olur kolları dutilur yürümez ve biraz yürise yarılır kızar ve turup soviyacak ağar ‘ilâcı oldur ki atı kızdurup katı eşeler andan sonra kan alalar ve kollarına pâk dibin yumşak dögeler atın koluna ıssı⁸ yağ süreler ol pâk dibin üstüne ekeler ve atı birkaç gün ıssı yirde saklayalar ve bu ‘ilâcdan gitmese atı basalar yağırın üstünden ^[64a] deleler anda tamar vardur ol tamar gerilür at andan ağsar anı keseler yirine biraz biraz tuz koyalar ve bir nice üstâzlar atun kolunu hacâmat ideler andan ol atun kolına uralar andan hacâmat ideler andan yağ dürteler ol yağ üstüne yalavı ideler ya’ni kızduralar yalavı ideler şol kadar kim at kocuna ıssıdan ve ol sovukdan uyuşmuş kanlar şol kadar kim at kocuna kanlar nerm olur andan toynak üstünde ve bacak dibinde nişter uralar kan alalar andan atı ıssı yirde saklayalar şifâ bula.

Yigirmi Bişinci Bâb: At kim kan duta anun ‘alâmeti gövdesi pul pul yumrulanur ve kulakların sarkıdur gövdesi olur atı süst eyler ve ayakları şişer ve yimin yimez anun ‘ilâcı kan alalar dört ayağından iki gün bir kerret iki önünden alalar bir kerret iki kışından alalar şifâ bula.

Yigirmi Altıncı Bâb: At kim için sala ol birkaç nesneden olur arpadan ve sudan ve⁹ ^[64b] bir nicesi içinden gine çıkar ve arpadan sudan olsa asândur ve gayrı nesneden olsa ‘ilâcı müşkildür ve içinden gider katı yir olsa tiryâk içüre ve taruyı kaynadalar suyun içüreler ve arpadan sovukdan içiti yimez kuyruğın boğalar ve ve ıssı yirde saklayalar ve göbeğine ve böğürlerine kiremüt kızduralar vuralar şifâ bula.

Yigirmi Yidinci Bâb: [At kim] için tokuya kulak tamarlarından kan alalar idar* ve tuz suyun için tokıyan ata birkaç kere içüreler şifâ bula.

Yigirmi Sekizinci Bâb: At kim iğar ola anun ‘alâmeti at yimin yimez ağzının suyu akar dili üzeri kopar anun ‘ilâcı sığır dilin alalar tuzsuz kavuralar yumuşak dögeler biraz şeker katarlar ağzına birkaç gün ekeler ve ‘ilafsuz ot vireler bulunmasa bâkılâ yarması vireler şifâ bula.

Yigirmi Tokuzuncu Bâb: At kim öksürük ola anun ‘alâmeti birkaçdur ^[65a] bu sebebden olur ve bir dürlü at kızar seğirdmeden hâmikem andan olur veyâhûd öykeni bişer veyâhûd sovukdan olur veyâhûd yaramaz yimden olur ve andan olsa yimi yiriken çok öksürür otlar olsa binicek öksürür anun ‘ilâcı sovukdan olmuş olsa yimine birkaç gün biş dirhem zift katarlar tâze olmuş olsa ve ıssıdan olsa ve öykeni yenilenmeyince öksürüğü gitmez biraz öyken ağacın kaynadalar şerbetin çıkaralar biraz şeker içine birağalar ata içüreler ve bir nice üstâzlar ilebdenün tohmin alalar birer avuç birkaç gün yimine katarlar tohım bulunmazsa dibin kazalar kaynadalar şekerile ata içüreler.

⁸ Tekrar “ıssı” yazılmış.

⁹ Sonraki sayfanın başında tekrar “ve” yazılmıştır.

Otuzuncu Bâb: At kim gözi yaşarsa gözi tamarın tağlayalar ve günlük ıssın bir mahlûc alalar ol mahlûcı atun gözi pınarına koyalar şifâ bula.

Otuz Birinci Bâb: At kim nâsır ola anı eyer döker veyâhûd yağır olur eskiden onılır kaçan [65b] binilse girü açılır ol etile deri arasında biter ne etdür ne deridür delim oynar anı yaralar dahı kismeyeler tâ ki açalar andan ol saru etile deri arasında keseler gidereler yirine tuz koyalar biraz zift ve biraz mezdeki sakızı ziftile kaydada ve biraz çiriş yelim katalar isle ol kesilen yağır üzerine uralar kendü kopunca tura şifâ bula.

Otuz İkinci Bâb: At kim kazuğa yatup karın yarılrsa yarılan yir şişer yaruk belürmez ol yarukdan su çıkar deriye yayılır ol sebebden şişer eğer tâze yarılmış olsa üç gün tura tâ ol şişen gider andan ol yaruğun ağzın bulalar biraz zift biraz mezdeki sakızıyla kaynadalar bir pâre keçeye yaku ideler ol yaruk üstüne uralar andan üstüne biraz keçe gine koyalar kalın ola kim katı saklayalar kim saruk üstinden ırılmaya andan atun yimin ve suyun az vireler ve eğer çokdan yarılmış olsa [66a] atı basalar ol yaruk üstündeki deriyi kalduralar yaruğıla deri arasında çivi uralar bir çuvalduz yâ bir şiş gibi demürile deleler andan ağaçdan çivi uralar atun kuyruğı kılıla arasin boğa dutup bağlayalar tâ tura ol çiviyle derisi üzüle düşe ol yaruk ağız dutula ve bir nice üstâz [dimişler kim] atı basalar ol yaruk üstündeki deriyi yaralar ol yaruğı bulalar ol yarılan saru ibrüşümile berk düğeler andan üstüne mezdeki sakızun yumşağın ekeler ol üstündeki deriyi birkaç yirden düğeler kim zahım suyu akacak yir koyalar tâ yaruk bitince atı saklayalar katı yürütmeyeler şifâ bula.¹⁰

Otuz Dördüncü Bâb: At kim kuyruğı tavar yimiş ola anun kuyruğı kılı olsa ol renginde kıl bulalar eğer karadur ol kıldan biraz kıl on kıl kıl kadar atun kuyruğundan dahı ol kadar dahı bir nice ısladalar suyun alalar ve ol kılı iki taraftan ol suya bitüreler dahı ol kuyruğı ulayalar birinç suyla dökeler şaşılmaya tâ kuyruğı bitilince.

Otuz Bişinci Bâb: [66b] At kim çok turmuş olsa at semüz olsa atı üç gün bir ata bineler ol atı üç mil kadar yürüderler at yanınca yedeler andan ol kadar bir üç gün girü bineler ve andan sonra üç gün dahı birer meydân seğirdeler kaçan seğirdüp kız[ıcak] sovak su vireler at kim arpadan ota çıkmış olsa yarağ olur otdan arpaya bağlanmış olsa yarağ olur ve bir nice üstâzlar dimişler kim ol ata kim turduğı yirde eyer ve uyan vursalar ol ata yarak hâcet olmaya ve bir nice üstâzlar dimişler kim kaçan yarak hâcet olsa atun ayağından kan alalar andan yarak ideler ve bir nice üstâzlar dimişler kim atı bir mil kadar katı seğirdeler katı derleyüp kızıcak sovak suya uralar andan birkaç çul urup gezdüreler ol at ne kadar binilse aruklamaya.

Otuz Altıncı Bâb: Yundı kim kulunlamasa birkaç dürlü sebebden olur ve bir öğürdeni olur veyâ ot batmış veyâhûd binmekden olur veyâhûd katı semiz olur semiz olsa yundı basalar ele bir pâre astar [67a] saralar sabûnıla ısladup andan ılıcak suyla sabûnıla keyin yuyalar ve haznesine biraz tuz koyalar üç gün saklayalar andan ayğıra göstereler ve öğürdeni olsa anı keseler bir haftadan ayğıra göstereler.

Otuz Yidinci Bâb: Yundı kim kulunlayumasa belin bağlayalar ya'ni karnın kolanıla saralar önün yukaru yokuşa dutalar dem-be-dem soluğın dutalar keşür tohmın tütsü ideler ve eğer karnında kulun olmuş olsa elinde tuzsuz yağa dutalar yundı basup bağlayalar ol kulunu keyininden el birağup pâreyüp çıkaralar ve andan zeytün yağın ıssıla ocağa ıssıdalar yundun keyinine ve böğürlerine ıssı ıssı dürteler tâ şifâ bula.

Temmet bi-'avni'llâhi ve hüsnü't-tevfik. Elhamdülillâhi rabbi'l-'âlemin ve's-salâtü ve's-selâm.

¹⁰ Metinde "Otuz Üçüncü Bâb" yoktur.

Sözlük

- 'ilâf: Yulaf, hayvan yemi.
ağmak: Çömelmek, oturmak.
ağsamak: Topallamak.
anduz: Andız otu.
'arabsâce: Arapsaçı; küçük, yuvarlak ve çok sık yeşil yaprakları olan, uzadıkça aşağı doğru sarkan bir tür süs bitkisi.
aruk: Zayıf, güçsüz.
aşuk: Ayak bileğinin iki yanındaki ufak kemikler.
avurıt: Avurt, yanakların iç kısmındaki boşluk.
ayruşum: Ayırışma işi.
bâb: Bir kitabın bölümlerinden her biri.
bağa: Kaplumbağa.
bâkılâ: Fasülye.
baras: Alaca hastalığı.
berçinlemek: İki veya daha çok parçayı, karşılıklı bölümlerini birbiri üzerinde ezerek birleştirmek.
berk: Sağlam.
berkitmek: Sağlamlaştırmak.
bıçılğan: Hayvanların ayaklarında çıkan yara.
bigi: Gibi.
bitmek: Meydana gelmek.
boğazlağu: Gırtlak.
böğür: Yan taraf.
câne: Çene.
çerpeme: Atlarda çıkan bir tür çıban.
çetük: Kedi.
çölmek: Çömlek, toprak tencere.
çul: Hayvanların üzerine konan kıl, kenevir veya yünden yapılmış örtü.
debe: Tepe.
delim: Çok.
döymek: Dayanmak.
düğmek: Bağlamak.
dükeli: Bütün.
en [yeri]: Oynak yeri.
eniser: Aşağı inmek.
evit: Ancak, fakat.
eyegü: Kaburga kemiği.
genez: Kolay.
gicimek: Kaşınmak.
gin: Geniş.
hâlik: Hınzır otu.
hall: Erime.
hâmik: Sersem.
hatar: Tehlike.
hayâ: Erkeklik bezi.
hırızma: Hızma.
hûlan: Topalak otu.
hunâm: At, eşek ve katırlarda daha çok görülen sıracı hastalığı.
ılıcak: Az ılık.
ırılmak: Ayrılmak.
ıssı: Sıcak.
ibrüşüm: Kalınca bükülmüş ipek iplik.
illet: Hastalık.
incük: Bacağın diz kapağından topuğa kadar olan kısmı.

irtmek: Kuyruğunun uç kısmı.
 kaçan: Ne zaman.
 kâhel: Tembel.
 kartalmak: Yaşlanmak
 kaşanmak: At, eşek işemek
 kebük: Deride görülen pul pul beyaz kabukçuklar
 keşür: Havuç.
 keyin: Alt, aşağı.
 kocunmak: Ürkemek, huylanmak.
 kolan: Atın eyer ve semerini bağlamak için karnının altından geçirilerek bağlanan yassı bağ.
 kulunlamak: Tay doğurmak.
 mahlûc: Danesi çıkarılmış, atılmış pamuk.
 mâzû: Meşe ağacı ve meyvesi.
 müdevver: Yuvarlak.
 müşkil: Zor.
 nerm: Yumuşak.
 nişâdûr: Amonyak tuzu.
 oluk: O, işte o.
 onmak: İyileştirmek.
 öğür: Göğüs.
 öğürmek: Bağırıp çağırmak.
 örpek: Büyük mantar.
 öyken: Akciğer.
 pâre: Parça.
 râziyâne: Rezene.
 renc: Ağrı
 rûşinâ: Parlak.
 sağrı: Memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm.
 sançmak: Batırmak.
 sarp: Keskin, sert.
 seğirdmek: Koşmak.
 sehel: Kolay.
 semiz: Şişman.
 sığamak: Sıvamak.
 sırâca: Deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü.
 sinir: Kas kirişi ve zarı.
 sögülme: Kebap.
 suci: Ak alkollü içkiler.
 sünük: Kemik.
 süst: Zayıf, güçsüz.
 şabik: Gözün en iç tabakası, ağ tabakası, retina.
 şâm: Çam.
 şekerbaşı: Sığırlarda oluşan bir hastalık.
 şırlığun: Susam yağı.
 şımşak: Öküzlerin başında görülen bir hastalık.
 tağlağu: Dağlama aygıtı.
 tağlamak: Vücudun yaralı yerini kızgın bir aletle veya yakıcı bir maddeyle yakmak.
 tamzurmak: Damlatmak.
 taru: Buğday.
 tereslenmek: Sinirlenmek.
 tiryâk: Panzehir.
 tiz: Çabuk.
 tolayu: Çevre.
 toynak: At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.
 tebâr: Helâk etme.

tütsü: Nazar, sinir hastalıkları, sara vb.ni gidermek, bunlardan korunmak maksadıyla yakılan kokulu madde.
ulamak: Eklemek.
ulib: Atın penisi.
uşak: Küçük.
üstâz: Herhangi bir ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz sâhibi olan.
üstübü: Temizlik işlerinde kullanılan, genellikle yoluntu ve artık pamuk ipliği.
yabana gitmek: Boşa gitmek.
yağır: Atın omuzları arasındaki yer; yük ve binek hayvanların sırtında eyer ve semerin açtığı yara.
yaku: Tedavi maksadıyla vücudun ağrıyan, hasta olan yerlerine yapıştırılan, üzerine koyu lapa halinde bir madde yayılmış olan bez veya bu iş için özel olarak hazırlanmış eczalı parça.
yalav: Ateş.
yarağ: Silah.
yavuz: Güçlü.
yay: Yaz.
yedmek: Çekmek, yedekte götürmek.
yelü: Yele.
yudurmak: Yıkarmak.
yumak: Yıkamak.
yund: Kısarak.
za'ferân: Safran.
zahım: Yara.